

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Николай Михайлов Нейчев**
катедра по Руска филология към ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2. 1. Филология,
докторска програма Руска литература

Автор: Зоя Георгиева Иванова

Тема: *Памет и себепознание в еготекстовете на руски писатели емигранти във Франция (първата половина на XX век).*

Научен ръководител: доц. д-р Румяна Кръстева Евтимова

СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по славянски филологии, Катедра по руска литература.

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-6309 от 20. 12. 2021 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема ***Памет и себепознание в еготекстовете на руски писатели емигранти във Франция (първата половина на XX век)*** за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 2 Хуманитарни науки; професионално направление: 2. 1. Филология; докторска програма Руска литература. Автор на дисертационния труд е **Зоя Георгиева Иванова** – докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Руска филология“ с научен ръководител **доц. д-р Румяна Кръстева Евтимова** от СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по славянски филологии, Катедра по руска литература.

Представеният от докторантката **Зоя Георгиева Иванова** комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- списък на забелязани цитирания;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет (само за докторантите, зачислени до 04.05.2018 г.);
-

Докторантът е приложил **5 броя публикации** по темата на дисертацията.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Зоя Георгиева Иванова е редовен докторант към катедра „Руска филология” на ПУ „Паисий Хилендарски”. Дисертационният ѝ труд е завършен в законно установения срок и е преминал успешно обсъждане на заседание пред разширен състав на катедра „Руска филология“ на 15 ноември 2021 г. и е насочен за публична защита пред научно жури. Зоя Иванова е магистър по руска филология (1990 г.), придобита във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ – гр. Велико Търново. От 15 .02. 2021 до 31. 05. 2021 г. е хоноруван асистент по руска литература на XX век в ПУ „Паисий Хилендарски“.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата *Памет и себепознание в еготекстовете на руски писатели емигранти във Франция (първата половина на XX век)* е **дисертабилна, актуална и несъмнено представлява научен интерес** поради факта, че анализиранияте в дисертацията литературни заглавия „не са достатъчно изучени от литературоведите и не е напълно проблематизиран въпросът за себепознанието на авторите им, което в когнитивен аспект предполага и

актуалността на настоящия труд“ (с. 4), а от друга страна, понятието *еготекст* все още не е обследвано и използвано в българското научно поле (с. 12).

Целта на изследването е ясно поставена: да се презентира себепознанието, материализирано в еготекстовете на руските автори емигранти във Франция от т. нар. „първа вълна“. Свързаните с тази цел са и основните **задачи**: да се прецизира *терминологичният апарат*; да се уточнят *жанровите форми*; да се представи широка *панорама на литературния живот* на руските писатели емигранти във Франция.

По наша преценка задачите са решени до голяма степен задоволително.

4. Познаване на проблема

Докторантката Зоя Иванова е **детайлно запозната** с основните *теоретични и историографски източници*, свързани с изясняването на същността и характера на руската емиграция, обхващаща периода от първата половина на ХХ в. и предизвикана от две преломни за Русия събития: Октомврийската революция от 1917 г. и Гражданската война, започнала през 1918 г. Използваната за целта специализирана литература е с обем от **200 библиографски единици**. **За отбелязване е, че докторантката се отнася внимателно и критично към научния и емпиричен материал, който използва.**

5. Методика на изследването

За изясняването на сложния и безпрецедентен феномен *руска емиграция*, водещ до създаването на цяла една „страна извън държавата“ с виртуални граници, известна като „Задгранична Русия“ („Русское Зарубежье“), изследователката **успешно прилага** комплекс от методологични стратегии: културологична, историко-литературна, компаративистична, текстуално-интерпретативна, биографична и емпирична. **Много уместно са използвани** дедуктивният и индуктивният подход.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Трудът е с **добре промислена класическа структура**. Състои се от увод, две глави, заключение и списък с използваната литература. Обемът е от 243 страници.

В У в о д а (с. 3 – 12) ясно е поставена **целта** на научното изследване: да се презентира как руските писатели емигранти постигат **себепознанието** през призмата на паметта, материализирана в техните *еготекстове*. Оттук произтича и **обектът** на изследване: анализът на три ключови за руската емигрантска култура произведения: „Живи лица“ на Зинаида Гипиус (1924), „Автобиографична проза“ на Марина Цветаева (1933 – 1936) и „Некропол“ на Владислав Ходасевич (1936). **Още в Увода се уговарят причините за направената селекция именно на тези автори и творби.** От една страна, изборът е провокиран от **невъзможността в рамките на едно научно съчинение да бъдат включени всички писатели** от посочения период със създадените от тях *еготекстове* (броят им е няколко десетки), а от друга – тримата автори са **най-авторитетните и емблематични за руската диаспора**, а техните *еготекстове* са **изключително популярни и стават пример, следван от новите поколения.**

В П ъ р в а г л а в а „Теория и историография на феномена руска емиграция и на понятието еготекст“ (с. 13 – 84) **представя широка панорама на общественно-културното явление руска емиграция** като своеобразна „концептосфера на Русия“ и „отечество на паметта“ със самобитна култура, традиции език и национален дух; със своя църква, университети, училища, издания, писателски организации и литературни салони (вж. с. 32 – 35). Това е държава на духа, тласкана от „онтологичната необходимост да запази идентичността си, да съхрани своята културна монолитност в чуждия социум“ (с. 17). Но тъй като *идентичността* е свързана с *паметта*, Зоя Иванова **обосновава важния извод**, че емиграцията е най-благодатната почва за създаването на литературния *еготекст*.

Според нас **особено внимание заслужава и теоретичната част** „Еготекстът като място на памет и модус на себепознание“ (с. 38 – 54), **където задълбочено се изясняват** произходът и същността; приликите и разликите между понятията: „текст“, „еготекст“, „егодокумент“ и „еголитература“. **Компетентно и убедително се обосновава заключението**, че в дисертацията се използва единствено терминът *еготекст*, тъй като той се обследва „не като предмет на историографията (какъвто се явява да речем *егодокументът* – бел. Н. Н.), а по-скоро като средство за архивиране на паметта на автора, като начин за себепознание, като жест за интроспекция, през който прозира мирогледът и светоусещането на писателя, експлицирани чрез стила, културата и езика му“ (54). Оттук и **изводът**, че „в периметъра на *еготекста* биха могли да се включат писмата изповеди, онези дневници, които не са единствено с календарен характер, а съдържат изповедални и автобиографични компоненти“ (69). **Казаното е основен критерий при селекцията на авторите и обяснява защо** творби на писатели като: Д. Мережковски, И. Бунин, Б. Зайцев, А. Куприн, И. Шмельов, А. Ремизов, Г. Иванов, Н. Бердяев и др. *не са обект на научен анализ* в дисертационния труд (вж. с. 77 – 83).

В т о р а г л а в а „Памет и себепознание“ (с. 85 – 215) е **централна за изследването**. В **п ъ р в а ч а с т** „Моделът на себепознание на З. Гипиус през паметта в еготекста „Живи лица““ (с. 85 – 132) се проследява жизненият път на поетесата Зинаида Гипиус не само като на една екстравагантна и силно акцентирана личност, но и като на един от най-известните летописци на своето време. **Авторката на дисертацията аргументира решението си да анализира от творчеството на Гипиус само книгата „Живи лица“, тъй като тя единствено отговаря на изискването за пълноценен еготекст.** В жанра на *литературния портрет* Зоя Иванова вижда възможността за разкриване същността на сложната и противоречива личност на поетесата чрез отношението ѝ към други творчески индивидуалности – тези на: А. Блок, А. Бели, В. Брюсов, В. Розанов, Ф. Сологуб, Ана Вирубова и др. Експлицирайки **градивните елементи, съставляващи егонаратива на Гипиус, такива като: ономастични реконфигурации, биографични фрагменти, пейзажни картини, словесна колористика, стратегия на кавичките, психологически, професионални и човешки характеристики,** както и чрез **ярко проявения субективизъм,** размиващ границите между реалност и въображение, **изследователката убедително показва как** знаменитата поетеса „пресъздава собствения си лик“ (с. 96), нейната изострена нетолерантност към различната идеологическа и творческа позиция на Другия. Това особено проличава например в отношението на Гипиус към поета символист Александър Блок, започнало като преклонение към нейния „лунен приятел“, за да се стигне до „рухване на идеала ѝ за Блок, за лунната му същност“, когато авторът на поемата „Дванадесетте“ променя идеологическата си нагласа, проявявайки симпатии към болшевиизма (с. 113 – 114). **Изводът е,** че мемоаристката Гипиус се себепознава като допускаща в личното си пространство *единствено* онези, в които *се преоткрива,* с които *има общи идеи, мисли и намерения,* докато различният идеен избор е основната причина поетесата да изключи от кръга на приятелите си *всички,* които не споделят нейните политически пристрастия (вж. напр. и текста, посветен на Валерий Брюсов – с. 117 – 119).

В т о р а ч а с т „Еготекстът на М. Цветаева „Автобиографична проза“ като място за памет и път към себепознание“ (с. 133 – 177) е посветена на начина, по който Марина Цветаева се себепознава и идентифицира през паметта в еготекста „Автобиографична проза“ и отчасти чрез изповедите си, представени в „Живот в огъня“. Тази част влиза в **добре обмислена от изследователката контрастна опозиция с първата.** За разлика от Зинаида Гипиус, която гордо демонстрира съзнание за своята известност и популярност, активно заявява социално-политическата си позиция, личността на поетесата Цветаева е нейна пълна противоположност. Тя се обрича да живее в самота, като вътрешна емигрантка в руското емигрантско общество, извън рамките на конкретното време и пространство, което е и

основна причина за личната ѝ драма (с. 134). Като анализира еготекстовете на Цветаева, **Зоя Иванова майсторски изгражда нейния духовен портрет** като личност освободена и независима, неподражаваща на литературни шаблони модни тенденции или политически пристрастия¹; личност, изцяло обърната към вътрешните си интимни светове – към *спомена* за детството и най-близките си хора. В тази част **изследователката органично вплита и теоретичното разглеждане на проблема за паметта** и на еготекста като осъществен *наративен ритуал* на паметта (вж. с. 149 – 152).

Дебело ще подчертаем следното. Анализирането на „Автобиографична проза“ на М. Цветаева като *еготекст* (своеобразен „архив на паметта“), чрез който поетесата емоционално² търси своя минал Аз и се самопознава, за да открие (чрез формата на „автомит“) свише отредения ѝ талант на поет, а оттам и да анализира причините за трагичната си съдба, е **един от важните приносни моменти в дисертационния труд на Зоя Иванова.**

Т р е т а ч а с т към втора глава – „Владислав Ходасевич: памет и себепознание в „Некропол“ (с. 178 – 215) – **логично приключва** литературно-критическия дискурс на дисертационния текст. **Тази логика** е оправдана по няколко причини. Първата е **високата оценка, която дават съвременниците за творчеството на Ходасевич** (мнението, че „в Русия след Блок нашият поет е Ходасевич“). Втората е, че „Некропол“ е **изключително авторитетен еготекст**, който от една страна съдържа *мотива за себепознанието*, а от друга е един от фундаменталните мемоарни текстове от първата вълна на руската емиграция, служещ **като отправна точка при създаването на по-късната еголитература.** Не на последно място Зоя Иванова подчертава, че творбата „Некропол“ като цикъл от литературни портрети би могла да се разглежда в границите на дисертационното изследване като *финализираща модалност* на редицата портрети, инициирани от З. Гипиус в книгата ѝ „Живи лица“. Показателно е, че дори двете заглавия са „антиномични в семантично отношение и в настоящото изследване **биха могли да се разпознаят като две части на общ културологичен контекст**“ (с. 182). **Това откритие на дисертантката е не само любопитно, но и изпълнява важна функционална роля в цялостната структура на изследването.** Защото ако Гипиус инициира *началото* в развоя на литературната епоха с нейните най-емблематични представители, то Ходасевич интерпретира настъпването на

¹ Оттук и безкористното отношение на М. Цветаева (за разлика от З. Гипиус) към О. Манделщам, М. Волошин, А. Бели, К. Балмонт и други творци, като с това тя се себеразкрива като човек, толериращ хората с различно от своето светоусещане (вж. с. 174 – 176).

² Дисертантката посочва богат арсенал от стилистични изразни средства, които доказват емоционалната ангажираност на поетесата: „ритуалът на цветовата игра, символизираща палитрата на настроенията ѝ“ (с. 153); „Нестандартната пунктуация, голям брой тирета, многоточия, удивителни знаци, употребата на безглаголни изречения, повторения, паузи, правят речта ѝ сбита, начупена, раздробена и емоционално наситена“ (с. 154). По този начин се експлицира ритуалът на „изповедалната интенция“ (с. 155).

техния *край*, интегрирайки в нарацията и *собственото* си светоусещане и саморазкриване чрез подбора на художествените детайли, чрез антитезата и жеста на остойносттаването на съвременниците и на самия себе си (с. 187). **Зоя Иванова прави важното допускане**, че „съвпаденията и общите фрагменти в двете книги не са нито произволни, нито случайни“ (с. 214). **Безспорно е съждението на дисертантката**, че в творбата си Ходасевич съставя вече застиналия йерархичен пантеон на литературния Сребърен век (А. Блок, В. Брюсов, А. Бели, Н. Гумильов и пр.).

В този смисъл от само себе си **се налага изводът**, че словесните портрети в „Некропол“ носят характера на своеобразни *некролози*, а книгата като цяло би могла да се разглежда и като *епитафия* на цяла една епоха. **По този начин литературоведската теза на Зоя Иванова добива естествена и убедителна логическа завършеност.**

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Убедено мога да заявя, че дисертационният труд на **Зоя Иванова** е **новаторски** не само за българската русистика, но **задава важни литературно-компаративистични насоки** и за по-нататъшните изследване на емигрантологията като цяло. Това е **първото по рода си изследване**, което в **съпоставителен план** разглежда *проблема за себепознанието* на тримата значими автори емигранти Зинаида Гипиус, Марина Цветаева и Владислав Ходасевич в техните най-знакови еготекстове. Дисертацията на Зоя Иванова **има постижения** не само в съдържателен, но и в **теоретичен план**, тъй като тук се определят критериите, по смисъла на които едно произведение би могло да се припознае като *еготекст*. Освен това в дисертацията **за първи път се прави успешен опит** да се разграничат понятията „текст“, „еготекст“, „егодокумент“ и „еголитература“, които до този момент в науката са се използвали синонимно. Не на последно място, следва да изтъкнем, че изследването би имало и **голямо научно-приложно значение в академичното образование**, защото дава широка и задълбочена панорама за литературния живот на руските писатели емигранти във Франция – област, до голяма степен останала непроучена в българската и чуждата русистика. Дисертацията на Зоя Иванова поставя **важно начало** за по-нататъшни перспективни изследвания в тази насока.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представени са **5 бр. научни статии**. Всички те са по темата на дисертацията и са посветени на важни етапи от нейното разгръщане. Всяка статия **развива ключови проблеми от докторската теза** и се вписва като интегрална част в изследването.

9. Лично участие на докторантката

От научните публикации на Зоя Иванова личи, че направените в дисертацията **открития и приноси** са следствие от продължителни и упорити **самостоятелни усилия**, положени от докторантката.

10. Автореферат

Авторефератът на Зоя Иванова е с обем от 32 страници. Той отговаря **на всички жанрови изисквания**, дава **цялостна и ясна представа за проведеното изследване** и **адекватно отразява основните резултати**, постигнати в дисертационния труд.

11. Критични забележки и препоръки

В изследването ми направи впечатление едно **противоречие**.

Когато съпоставя оценките на Гипиус и Ходасевич в литературните портрети на техни съвременници, дисертантката твърди, че **за разлика** от емоционално-оценъчната характеристика от страна на поетесата, Ходасевич изразява по-скоро позицията си на „неутралитет“ към портретираните лица (с. 184). **Но на друго място тя отбелязва**, че „Ходасевич, *подобно* на Гипиус, **не толерира** носителите на различна от собствената си аксиологична система“; и „се безразкрива с метода на **контраста**“. След това пък **добавя**, че „себерефлексиите му (разбирай на Ходасевич – бел. Н. Н.) **не са така ясно експлицирани** като при Гипиус“ (с. 200). **Обаче по-късно отново твърди**: „Ходасевич *като* Гипиус, **не устоява на изкушението за изразяване на собствената си позиция**, за експлициране на вътрешния си Аз. (...) Опитът му за обективизация на съдържанието **се прекъсва от субективните представи на паметта**, която **селектира фактологията** и творчески конструира архитектониката на повествованието“ (с. 201).

Ние се надяваме, че тези „колебания“ в оценките не са следствие от противоречия в научната методология, използвана от авторката, а са резултат от обективни фактори,

които подсказват само колко сложна и противоречива може да бъде личността, изразена чрез и във еготекста.

12. Лични впечатления

Искам особено да отбележа много доброто впечатление, което ми направи обстоятелството, че Зоя Иванова е успяла да се съобрази с всички забележки и препоръки, които колегите ѝ отправиха при вътрешното обсъждане на дисертационния ѝ труд. Това говори за диалогичност, самокритичност и добросъвестно отношение към научната работа.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Горещо препоръчвам дисертационният ръкопис на тема *Памет и себепознание в еготекстовете на руски писатели емигранти във Франция (първата половина на XX век)* да намери своята пълноценна публикация във формата на научна монография. Тя би запълнила една не малка празнина в познанията ни за руската емиграция, която е важна страница в развитието на литературния Сребърен век, както и би станала първоначална основа за бъдещи изследвания в тази насока.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Зоя Иванова *Памет и себепознание в еготекстовете на руски писатели емигранти във Франция (първата половина на XX век)* съдържа научни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантката Зоя Иванова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност *Руска литература (XX в.)* като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на **Зоя Георгиева Иванова** в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2. 1. Филология; докторска програма Руска литература.

04. 01. 2022 г.

Рецензент:

Доц. д-р Николай Нейчев